

ارزیابی اثرات طرح‌های هادی روستایی در توسعه سکونتگاه‌های روستایی استان آذربایجان غربی

میر نجف موسوی^۱ - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

عبداله پورآقایی - دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، ملایر، ایران

ایوب منوچهری میانداوب - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران

میرصادق محمدی - دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۲/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۳/۰۹/۲۵

چکیده

طرح‌های هادی روستایی، به عنوان نخستین تلاش سازمان یافته و فراگیر ملی برای ساماندهی روستاهای کشور به اجرا درآمده است به گونه‌ای که تا پایان سال ۱۳۸۶ مجموعاً برای ۱۶ هزار و ۶۰۰ روستای کشور طرح هادی روستایی تهیه گردید؛ که از این تعداد، در بیش از هفت هزار و ۷۰۰ روستا اجرای طرح هادی آغاز و یا پایان یافته است. با گذشت بیش از دو دهه از شروع اجرای طرح‌های هادی روستایی در نواحی روستایی کشور، شاهد اثرات گوناگون در زمینه‌های کالبدی - فضایی از قبیل: دگرگونی دریافت کالبدی روستا، تغییر در الگوهای ساخت مسکن، ناهماهنگی در شبکه معابر روستا، تسهیل در امر رفت و آمد روستاییان و عابران بوده است. در این مقاله با استفاده از مؤلفه‌های موجود اثرات طرح‌های هادی روستایی در روستاهای استان آذربایجان غربی مورد بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و جامعه آماری ۴۰ روستای استان در قالب ۲۰ روستای کنترل (روستاهایی که طرح هادی اجرا نشده است) و ۲۰ روستای تجربی (روستایی که طرح هادی اجرا شده است) می‌باشد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد میانگین برخورداری از امکانات و تسهیلات روستاهای تجربی ۶۹ درصد و روستاهای کنترل ۳۱ درصد است. همچنین آزمون T-test و تحلیل واریانس به ترتیب با سطح اطمینان ۹۵ و ۹۹ درصد بیانگر تفاوت روستاهای تجربی و کنترل از نظر سطح برخورداری می‌باشد. نتایج حاصل از رتبه بندی روستاهای بر اساس مدل تاپسیس نیز نشان می‌دهد روستای کشمش تپه (روستای تجربی) با دارا بودن بالاترین امتیاز از نظر شاخص‌های مورد مطالعه در رتبه اول و روستای ورگل (روستای کنترل) با کمترین امتیاز در آخرین رتبه از نظر توسعه روستایی قرار گرفته‌اند. در نتیجه نگاه تک بعدی به طرح‌ها، عدم تخصیص اعتبارات لازم، نبود مدیریت یکپارچه، عدم توجه به مشکلات اصلی روستاها (جنبه‌های اقتصادی) سبب شده است که نتایج این مداخله‌ها در روستاهای تجربی استان چندان مثبت ارزیابی نشده و در خصوص تأثیر مثبت و پایدار این گونه مداخله‌ها در کیفیت روستاهای تجربی تردید جدی وجود داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: طرح هادی روستایی، ارزیابی، اثرات، توسعه روستایی، آذربایجان غربی.

۱. مقدمه

روستا و روستانشینی در ایران از جایگاه و اهمیت بسیار برخوردار است. عدم توجه به فضاهای روستایی، بی توجهی به توان و امکانات تولیدی نواحی روستایی و نیروی انسانی پرتوان روستا از مشکلات اساسی در دستیابی به توسعه روستایی است (آسایش، ۱۳۷۷: ۲۹). از دیدگاه بانک جهانی، توسعه روستایی راهبردی برای بهبود زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم روستایی است (زیاری، ۱۳۸۰: ۶۳). بنابراین یکی از مهمترین محورهای توسعه روستایی، موضوع ارائه خدمات است. در این میان مهیا نمودن عناصر کالبدی مناسب و تأمین تسهیلات لازم زندگی متناسب با شرایط زمان از عوامل کلیدی در ماندگاری مجتمع‌های زیستی به ویژه در مناطق روستایی می‌باشد. از دهه ۱۳۴۰ به بعد افزایش تدریجی نابرابری‌های شرایط زندگی بین نقاط شهری و روستایی جریان مهاجرت روستا - شهری را در کشور به وجود آورد (حسامیان و دیگران، ۱۳۶۳: ۷۶). تشدید این امر در دهه‌های بعد نگرانی‌های عمده‌ای را برای سازمان‌های ذیربط فراهم نمود، به نحوی که تجلی آن را در خدمات رسانی قابل توجه در سال‌های پس از انقلاب اسلامی که منجر به برخورداری بخش عمده جمعیت روستایی کشور از تسهیلات خدمات عمومی نظیر: راه، آب، برق، تلفن و خدمات بهداشتی و درمانی و غیره شده است (عنابتانی، ۱۳۸۸: ۲۸).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی با هدف کاهش نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی در میان نقاط شهری و روستایی، نهادهایی مانند بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و جهاد سازندگی شکل گرفتند. این نهادهای نوپا و انقلابی کوشیدند بر پایه ارزش‌های عدالت جویانه و مساوات طلبانه و بر اساس تجربه برنامه‌های توسعه گذشته، به شکلی اثرگذار عمل نمایند. از این رو، تدابیر توسعه روستایی را بر الگوی پاسخ به نیازهای اساسی و با هدف برقراری عدالت جویانه و مساوات طلبانه و بر اساس تجربه برنامه‌های توسعه گذشته، به شکلی اثرگذار عمل نمایند. از این رو تدابیر توسعه روستایی را بر الگوی پاسخ به نیازهای اساسی و با هدف برقراری عدالت اجتماعی و توزیع مجدد منابع و امکانات بنیاد نهادند (عزیزپور و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۲). به دنبال این روند، طرح‌های هادی روستایی با اهدافی چون ساماندهی توسعه فیزیکی روستاها و نظم دهی به کلیه فعالیت‌ها در سطح روستاها به عنوان یک متغیر بیرونی وارد سیستم روستا شد و بر ساختارهای فیزیکی - کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی روستا تأثیر گذاشت که این تغییر و تحولات بخشی از فرآیند توسعه روستایی به شمار می‌روند (عزیزپور و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۹). در این راستا در سال ۱۳۶۲ طرحی تحت عنوان: "طرح اصلاحی - روانبخشی روستاها" که متأثر از الگوهای توسعه شهری است در یکی از روستاهای شهرستان شهرکرد توسط وزارت مسکن و شهرسازی به مورد اجرا گذاشته شد که مورد توجه مسؤولان و برنامه‌ریزان قرار گرفت (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۱)؛ و به صورت طرحی جامع و فراگیر با نام‌های: "طرح هادی روستایی" (با مسؤلیت بنیاد مسکن و انقلاب اسلامی) و "طرح بهسازی روستایی" (با مسؤلیت جهاد سازندگی سابق) در کشور مطرح گردید که همه ساله بخش قابل توجهی از منابع اعتباری کشور به تهیه و اجرای این طرح‌ها اختصاص می‌یابد (رضوانی، ۱۳۸۳). به طوری که تا پایان سال ۱۳۸۶ مجموعاً برای ۱۶ هزار و ۶۰۰ روستای کشور طرح هادی روستایی تهیه گردید؛ که از این تعداد، در بیش از هفت هزار و ۷۰۰ روستا طرح هادی شروع گردیده و یا اجرا شده است. بر اساس آمار موجود ۶۸ هزار روستا در کل کشور وجود دارد که قرار است از این تعداد در ۳۵ هزار و ۶۰۰ روستا طرح هادی تهیه و اجرا شود (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶).

تغییر و بهبود وضعیت فیزیکی و کالبدی روستاها و سطح‌بندی آن‌ها برای گسترش فیزیکی منظم در آینده، زمینه و بسترسازی برای گسترش خدمات رفاهی و بهداشتی، مقابله با مهاجرت روستاییان، استقرار صنعت، رونق تجارت روستایی، افزایش سرمایه‌گذاری در روستا، بهینه سازی فضای زندگی روستاییان، تعادل بخشی نسبی تفاوت‌های شهری و روستایی از جمله اهداف مهم اولیه طرح هادی روستایی به شمار می‌روند. روش عمل در طرح‌های بهسازی و هادی روستایی بدین صورت است که در مرحله اول، برای روستاهای منتخب طرح‌های فیزیکی تهیه می‌شود، در این طرح‌ها اصلاح شبکه

عبور و مرور در داخل بافت روستاها با تأکید بر محور اصلی آن طراحی می‌شود. همچنین برای فعالیت‌های مختلف تجاری، خدماتی، صنعتی زمین‌های مناسب تعیین و نیز زمین‌های مناسبی برای توسعه بافت مسکونی روستاها مشخص می‌شود (جهاد سازندگی، ۱۳۷۱). عمده‌ترین مشکلی که در مورد طرح‌های هادی روستایی قابل بیان است مشکل اجرای ناقص و نامناسب این طرح‌هاست که مانع اثرگذاری مثبت این طرح‌ها در جهت اهداف تعیین شده در روستا می‌گردد. همچنین عدم التزام به طرح و پیش‌بینی‌های آن در زمینه کاربری اراضی از جمله چالش‌های مهم در اثرگذاری مطلوب این پروژه‌ها می‌باشد. در نتیجه روند اجرای طرح‌های هادی روستایی در کشور تا به امروز حاکی از این است که این طرح‌ها عمدتاً ماهیت کالبدی - فیزیکی دارند و ابعاد اقتصادی - اجتماعی در آن‌ها چندان لحاظ نشده است و خروجی صرفاً کالبدی دارند (جهاد دانشگاهی استان یزد، ۱۳۸۵: ۲۱). بنابراین نتایج این مداخله‌ها چندان مثبت ارزیابی نشده و در خصوص تأثیر مثبت و پایدار این گونه مداخله‌ها در کیفیت روستاها تردید جدی وجود دارد (زرگر، ۱۳۷۸: ۹۳).

۲. مروری بر ادبیات تحقیق

۲-۱. پیشینه تحقیق

در زمینه سوابق موضوع مورد مطالعه از جمله می‌توان به کار تحقیقی آسایش اشاره کرد، بر اساس مطالعه طرح‌های عمران روستایی قبل از انقلاب اسلامی، به این نتیجه رسیده است که عدم دخالت مردم در سطح برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و تمرکز بیش از حد امور در مرکز، فقدان مکانیسم‌های مؤثر در ارزشیابی، عدم هماهنگی و نبود ضمانت اجرایی در برنامه‌ها می‌داند (آسایش، ۱۳۸۶: ۴۲). نتایج پژوهش رضوانی نیز نشان دهنده نارسایی عمده در طراحی، اجرا، نظارت و ارزشیابی برنامه‌های عمرانی روستایی طی سال‌های ۷۸-۱۳۲۷ بوده است (رضوانی، ۱۳۷۹: ۶۵). غلامرضایی در مورد تجارب عمران و توسعه روستایی در ایران - به ویژه طرح هادی - به این نتیجه می‌رسد که بیشتر پروژه‌های مرتبط با توسعه روستایی، بدون توجه به خواسته‌ها و نیازهای روستاییان و مشارکت مردم مناطق روستایی طراحی و اجرا می‌گردند. این برنامه‌ها، تنها بعد اجرایی و کالبدی دارند و به ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اقلیمی توجه نمی‌کنند (غلامرضایی، ۱۳۸۲: ۴۱).

همچنین پاپلی یزدی و ابراهیمی مهم‌ترین مشکلات طرح هادی روستایی در ایران را هزینه زیاد، عدم جلب رضایت و مشارکت روستاییان، منابع مالی اندک، عدم توجه به ارزش‌های حاکم بر جوامع روستایی کشور و فقدان زیرساخت‌های کلی برنامه‌ریزی روستایی و شهری می‌دانند (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۲۱۶). عسگری در مطالعه‌اش به این نتیجه رسیده است که که طرح هادی با وجود فراهم کردن رفاه نسبی برای روستاییان، درساماندهی روستاها، موفق نبوده است (عسگری، ۱۳۸۳: ۱). حق پناه و دهقانی به این نتیجه رسیدند که طرح هادی موجب بهبود زندگی مردم و امیدواری آنان به سکونت در روستاها شده، اما عواقب زیست محیطی مطلوبی بر جای نگذاشته است (حق پناهی و دهقانی، ۱۳۸۸: ۱). آنچه مطالعات گذشته نشان می‌دهد، طرح‌های هادی از بعد توسعه فضایی - کالبدی در توسعه روستاها مؤثر بوده اند، اما از نظر توسعه اجتماعی - اقتصادی و همچنین زیست محیطی نتوانسته‌اند در بهبود وضعیت روستاییان مؤثر واقع شوند. این مقاله در یک مقایسه تطبیقی بین روستاهای تجربی (دارای طرح هادی روستایی) و کنترل (فاقد طرح هادی روستایی) به ارزیابی اثرات اجرای این طرح‌ها در توسعه ابعاد فضایی - کالبدی، اجتماعی - اقتصادی روستاهای استان می‌پردازد.

۲-۲. مبانی نظری تحقیق

تا پایان دهه ۱۹۶۰ تلاش‌های توسعه در اغلب کشورهای جهان سوم، بیشتر مبتنی بر رهیافت‌های کاملاً بخشی بود و بعد فضایی توسعه چندان مورد توجه قرار نمی‌گرفت. نتایج این رهیافت باعث عدم تعادل‌های منطقه‌ای و تمرکز امکانات در مراکز و عقب ماندگی بخش عمده‌ای از پهنه سرزمین گردید و سلسله مراتب سکونتگاهی از هم پاشید (کلاتری،

۱۳۸۰: ۱۸۶). به دنبال این نابسامانی‌ها نظریات مختلفی جهت کاهش عدم تعادل‌های موجود در بین مناطق و توسعه آن‌ها مطرح گردید. این تفکرات از نظریه مکان مرکزی (رضوانی، ۱۳۸۶: ۱۱۰-۱۰۳) و فون تونن (زیاری، ۱۳۷۸: ۲۲۲) سرچشمه گرفته و بعدها توسط والتر کریستالر (کلانتری، ۱۳۸۰: ۲۰۵)، لوش (اجلالی، ۱۳۷۱) و گالپین و دیگران (زیاری، ۱۳۸۳: ۱۳۸) مورد بررسی قرار گرفت. نتایج این تفکرات توسعه برنامه‌ریزی مناطق روستایی بود و از آنجا که موقعیت برنامه‌ریزی روستایی، ارتباط تنگاتنگی با فرآیند اجتماعی و اقتصادی مناطق روستایی دارد، آمیختن برنامه‌ریزی مراکز روستایی در یک راهبرد جامع توسعه روستایی تنها راه رسیدن به یک ساختار روستایی متعادل و پویا است (مطیعی، ۱۳۸۲: ۳۹). این راهبرد تنها زمانی مؤثر است که میان تقویت کارکردهای خدماتی مراکز پایین‌ترین سطح و تشویق ظرفیت‌های رشدزایی مراکز سطح میانه و بالا تمایزی قاطع گذاشته شود (میسرا، ۱۳۶۸: ۳۶). در غیر این صورت امر توسعه به واسطه کمبود خدمات عمومی به تعویق می‌افتد و نواحی فاقد تسهیلات عمومی در موقعیت رقابتی ضعیفی قرار می‌گیرد (خانی فضیله، ۱۳۷۶: ۱۳). بنابراین توسعه روستایی هر دو بُعد اجتماعی-اقتصادی و کالبدی فضایی را دربر دارد، بدون توجه به ویژگی‌های فضایی و کالبدی روستاها توسعه در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی آثار نامطلوبی دارد و پایداری لازم را نخواهد داشت و همچنین تأکید صرف بر جنبه‌های فضایی-کالبدی، بدون توجه لازم به ابعاد اقتصادی-اجتماعی توسعه، سرمایه‌گذاری‌ها را به هدر می‌دهد و در فرآیند دستیابی به توسعه بی‌تأثیر است (رضوانی، ۱۳۸۳: ۴۸).

یکی از ویژگی‌های سکونتگاه‌های انسانی تطوّرپذیری و پویایی آن است که متناسب با شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی هر سکونتگاه مورفولوژی مختص به خود را می‌گیرد (آسایش، ۱۳۷۵: ۷۵). استقرار و گسترش اکثر روستاها به صورت خودجوش بوده و عمدتاً براساس طرح و نقشه از پیش تعیین‌شده نبوده است، و به دلیل عدم هماهنگی تغییرات اقتصادی و اجتماعی با ساختار فیزیکی، بافت‌های روستایی با مسائل و مشکلاتی روبرو هستند (نظری، ۱۳۷۷: ۳۶). با توجه به قدمت اکثر روستاها، بافت فیزیکی روستاها معمولاً قدیمی است یا اینکه حداقل در کنار بافت جدید، بافت قدیمی نیز وجود دارد. بافت قدیمی روستاها متناسب با شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فناوری گذشته بوده و بدیهی است که با توجه به تحول شرایط زندگی در روستاها درگذر زمان و در عرصه‌های مختلف، با زندگی امروزی هماهنگی لازم را ندارد (رضوانی، ۱۳۸۳: ۳۵). بنابراین اگر مراکز روستایی به خوبی برنامه‌ریزی شوند و موانع فضایی، اجتماعی-اقتصادی و سازمانی کاهش یابد و امکانات خدمات رسانی و دسترسی آسان به خدمات برای مناطق روستایی فراهم شود ساختار فضایی کافی برای توسعه موفقیت آمیز فراهم می‌گردد (مهندسین مشاور DHV، ۱۳۷۵: ۱۰۹). در این میان طرح‌های هادی روستایی به عنوان محور توسعه و عمران روستایی و زمینه ساز شرایط توسعه اقتصادی-اجتماعی و استقرار جمعیت از اولویت ویژه‌ای برخوردارند (کلانتری و خواجه شاکوهی، ۱۳۸۱: ۱۹۹-۱۸۵). تجارب حاصل از اولین طرح‌هایی که به منظور سازماندهی کالبدی روستاها در سال ۱۳۶۲ با عنوان طرح‌های روانبخشی، به صورت موردی در چند استان کشور تهیه شد، در سال ۱۳۶۷، منجر به برنامه‌های گسترده و فراگیر، برای تهیه طرح‌های هادی روستایی در ایران گردید (احمدی، ۱۳۷۴: ۶۸). طرح هادی روستایی، با در پیش گرفتن رویکردی مبتنی بر محوریت تحولات کالبدی در توسعه روستاها (پاپلی یزدی، ۱۳۸۳: ۸۱)، به اجرای پروژه‌های اجرایی دهگانه‌ای (اصلاح معابر، احداث میدان، احداث پیاده رو، احداث دیوار حائل، احداث دیوار ساحلی، احداث کانل آب، احداث پل، ایجاد فضای سبز، احداث شبکه فاضلاب و آماده سازی اراضی) پرداخت که همگی در پی دگرگون ساختن کالبد روستاها، و به تبع آن، توسعه روستایی بودند (سعیدی، ۱۳۷۵: ۱۱۲). از آنجا که تمامی این پروژه‌ها، بر جنبه کالبدی استوار شده‌اند نتایج مداخله‌ها (طرح هادی روستایی) چندان مطلوب ارزیابی نشده است (Hfir, 1995). با این وجود طرح‌های هادی روستایی خون جدیدی در کالبد جامعه سنتی و کهن به وجود آورد که علی‌رغم نارسایی‌ها و مشکلاتی چون بالا بودن هزینه اجرای طرح‌ها، عدم هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی، مشارکت اندک مردم روستایی در فرآیند تهیه و اجرای طرح، پیچیدگی محتوا و شرح خدمات مجموعاً اثرات مثبتی در نواحی روستایی به بار آورده است (جهاد دانشگاهی استان یزد، ۱۳۸۵: ۴۷).

۳. روش‌شناسی تحقیق

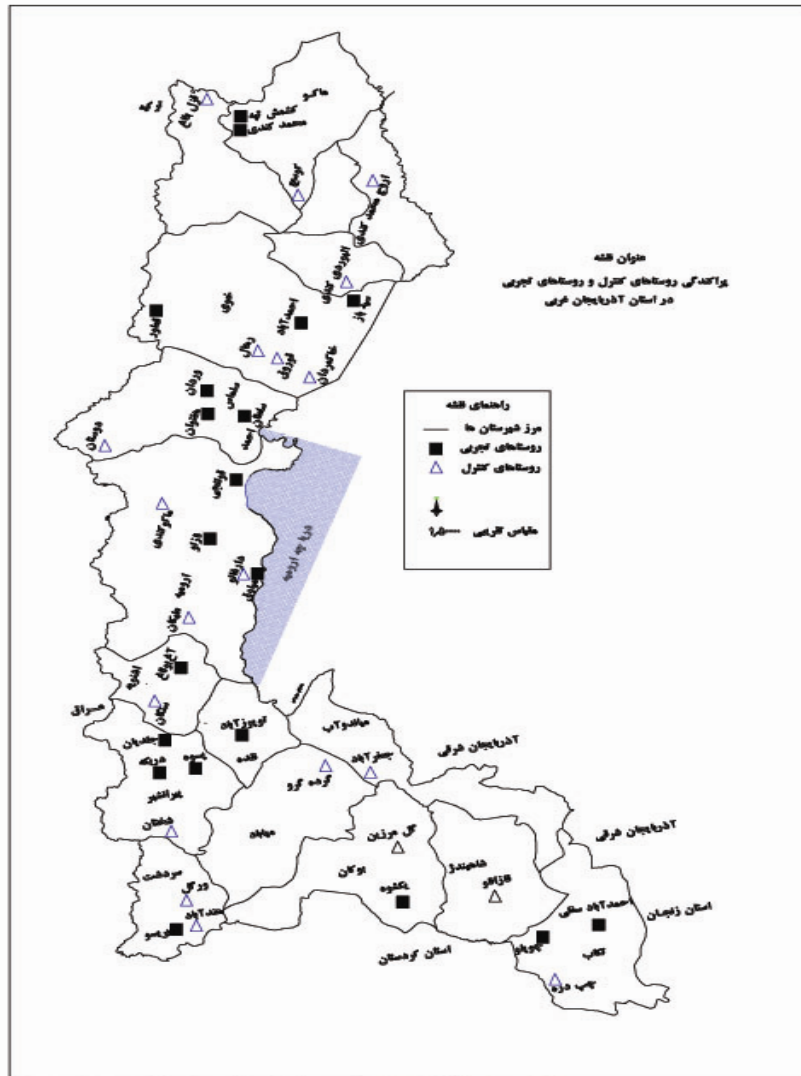
با توجه به اهداف تحقیق و مؤلفه‌های مورد بررسی نوع تحقیق کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری ۴۰ روستای استان آذربایجان غربی بوده که در قالب ۲۰ روستای کنترل (روستاهایی که طرح هادی اجرا نشده است) و ۲۰ روستای تجربی (روستایی که طرح هادی اجرا شده است) می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز از طرح‌های هادی روستایی، فرهنگ آبادی‌ها، سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، خانه بهداشت و مرکز خدمات کشاورزی جمع آوری شده است. در مرحله بعد با توجه به اینکه تعداد شاخص‌ها نمی‌تواند توسعه مکان جغرافیایی را نشان بدهند، تعداد هر شاخص به هزار نفر تقسیم شده تا شاخص‌ها همگن شوند، آزمون‌ها و تحلیل‌های پژوهش با توجه به شاخص‌های همگن انجام شده است. ابتدا روستاهای کنترل و تجربی از نظر سطح وضعیت امکانات و تسهیلات با یکدیگر مقایسه شده‌اند. سپس با استفاده از شاخص‌های توسعه، درجه توسعه یافتگی روستاها از طریق مدل تاپسیس مورد بررسی قرار گرفته‌اند و در نهایت از طریق آزمون آماری T-Test، تحلیل واریانس و ضریب رگرسیون به ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی در توسعه روستاهای مورد مطالعه پرداخته شده است. در این پژوهش از شاخص‌های زیر به منظور ارزیابی اثرات طرح‌های هادی روستایی در توسعه سکونتگاه‌های روستایی استان آذربایجان غربی استفاده شده است:

۱. درصد باسوادی مردان
۲. درصد باسوادی زنان
۳. نرخ مشارکت اقتصادی مردان
۴. نرخ مشارکت اقتصادی زنان
۵. نرخ مسکن به خانوار
۶. نرخ فعالیت
۷. درصد شاغلین بخش کشاورزی
۸. درصد شاغلین بخش خدمات
۹. درصد شاغلین بخش صنعت
۱۰. درصد مسکن بادوام
۱۱. درصد مسکن نوساز
۱۲. درصد کاربری‌های اداری
۱۳. درصد کاربری شبکه معابر
۱۴. درصد کاربری‌های تجاری
۱۵. درصد کاربری تأسیسات و تجهیزات.

۴. محدوده مورد مطالعه

استان آذربایجان غربی با وسعتی معادل ۳۷۶۰۸ کیلومتر مربع (بدون در نظر گرفتن دریاچه ارومیه) بین عرض‌های جغرافیایی ۳۵ درجه و ۵۸ دقیقه، ۳۹ درجه و ۴۶ دقیقه شمالی و طول‌های شرقی ۴۴ درجه و ۳ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۲۳ دقیقه از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، استان آذربایجان غربی به ۱۷ شهرستان، ۳۶ شهر، ۱۰۹ دهستان و ۷۸۲ آبادی است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). فعالیت‌های بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان نشان می‌دهد که تا پایان سال ۱۳۸۵ در ۵۹۳ روستا طرح‌های هادی تهیه و اجرا شده است

و بیش از نیمی از روستاها استان نیز فاقد طرح هادی است. محدوده مورد بررسی ۴۰ روستای استان در قالب ۲۰ روستای تجربی (که طرح هادی روستایی در آن‌ها اجرا شده است) و ۲۰ روستای کنترل (که فاقد طرح هادی روستایی هستند) است (شکل ۱).

شکل ۱. پراکنده‌گی روستاهای کنترل و روستاهای تجربی در استان آذربایجان غربی
(منبع: معاونت برنامه‌ریزی استانداری آذربایجان غربی، ۱۳۹۲)

بر اساس سرشماری جمعیت سال ۱۳۸۵، روند رشد جمعیت در روستاهای تجربی تقریباً مثبت و در روستاهای کنترل منفی بوده است که دلیل این امر بالا بودن امکانات و تسهیلات نسبت به روستاهای کنترل است. البته در تعدادی از روستاهای تجربی با وجود اینکه تعداد خانوارها نسبت به دوره ده ساله قبل افزایش یافته است اما به میزان چشمگیری از تعداد جمعیت کاسته شده است که این روند نشان می‌دهد با وجود اجرای طرح‌های هادی روستایی، عدم توجه به

مطالعات اقتصادی و ایجاد اشتغال پایدار در سطح روستاها، سبب مهاجرت نیروی کار جوان روستاها شده است. متقابلاً در اکثر روستاهای کنترل رشد جمعیت منفی بوده است (جدول ۱).

جدول ۱. تعداد جمعیت و خانوار در روستاهای تجربی و کنترل استان آذربایجان غربی (۱۳۸۵)

روستاهای کنترل				روستاهای تجربی				
خانوار	جمعیت	شهرستان	نام روستا	خانوار	نرخ رشد	جمعیت	شهرستان	نام روستا
۱۰۵	۵۶۲	خوی	الهوردی کندی	۱۸۸	۱	۱۰۷۲	اشنویه	آغ بولاغ
۹۱	۲۹۰	ارومیه	دارغالو	۴۵	-۰/۱۲	۱۹۶	ماکو	محمدکندی
۷۱	۵۲۶	مهاباد	گردگه‌گرو	۴۶۲	۱۶/۷	۲۶۳۳	تکاب	چوپلو
۷۵	۳۴۵	چالدران	قزل بلاغ	۱۲۲۴	-۰/۳۷	۴۹۵۵	ارومیه	قولنجی
۶۸	۴۲۸	سردشت	هندآباد	۷۱۳	۲/۵	۴۲۵۶	خوی	قطور
۸۷	۴۲۵	ماکو	کوسج	۲۶۹	-۰/۰۳	۱۴۴۶	پیرانشهر	جلدیان
۱۱۳	۵۳۱	پلدشت	اروج محمدکندی	۵۴۳	۱/۴	۲۱۲۳	ارومیه	میاقوق
۳۶	۲۵۹	پیرانشهر	شختان	۵۱۵	-۰/۵۱	۳۱۲۸	پیرانشهر	پسوه
۷۶	۴۰۸	سردشت	ورگل	۵۵۶	۵/۴	۳۰۵۹	خوی	سیه باز
۱۳۲	۵۹۶	ارومیه	علیکان	۴۴۶	-۰/۵۰	۲۲۸۵	سلماس	وردان
۱۲۱	۶۲۳	تکاب	چپ دره	۳۹۶	-۰/۴۷	۲۰۹۴	تکاب	احمدآباد سفلی
۱۰۸	۷۰۴	سلماس	دوستان	۶۱	-۰/۵۷	۳۶۸	سردشت	پریسو
۱۷۸	۸۴۸	شاهیندژ	قازانلو	۳۷۳	-۰/۳۵	۱۴۹۳	پیرانشهر	دریکه
۷۹	۴۳۴	بوکان	گل مرزین	۳۹۷	-۰/۲۰	۱۴۹۰	خوی	قوروق
۱۸۲	۹۰۰	میاندوآب	جعفرآباد	۱۲۱۶	۲/۹	۶۳۱۳	سلماس	هفتوان
۱۲۵	۵۹۳	ارومیه	ماکو کندی	۵۴۰	۴/۱	۲۵۴۴	ماکو	کشکنس تپه
۱۵۱	۹۲۵	اشنویه	سنگان	۳۰۲	۶/۳	۱۳۹۸	ارومیه	نازلو
۱۴۲	۵۴۹	نقده	توپوزآباد	۲۲۰	۱/۲	۹۶۸	خوی	رغال
۱۴۶	۷۰۲	خوی	خاکمردان	۳۴۶	-۰/۴۸	۱۳۷۹	سلماس	سلطان احمد
۲۰۹	۱۱۵۹	خوی	احمدآباد	۱۰۳	-۰/۰۳	۵۴۶	بوکان	یکشوه

منبع: مرکز آمار ایران، ۸۵-۱۳۷۵

۵. یافته‌های تحقیق

۵-۱. یافته‌های توصیفی

از لحاظ سیستمی وجود عنصری به نام امکانات و تسهیلات نقش موثری در توسعه روستاها دارد. امکانات و تسهیلات همراه با برنامه‌ریزی و مدیریت، اثرات جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و محیطی مثبتی را در سطح روستا بر جای خواهد گذاشت. بررسی وضعیت امکانات و تسهیلات در ۲۰ روستای تجربی استان آذربایجان نشان می‌دهد اکثر این روستاها از نظر امکانات رفاهی (آب، برق، تلفن و ...)، امکانات آموزشی (مهدکودک، ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان) و برخورداری از مراکز بهداشتی، پست، شرکت‌های تعاونی از وضعیت مطلوبی نسبت به روستاهای کنترل برخوردارند. به گونه‌ای که میانگین برخورداری از امکانات و تسهیلات روستاهای تجربی ۶۹ درصد و روستاهای کنترل ۳۱ درصد است (جدول ۲). این اختلاف در میزان برخورداری نشان می‌دهد که در تسهیلات و امکانات رفاهی در روستاهای کنترل در سطح پایینی

قرار دارد، به طوری که روستاهای تجربی نسبت به روستاهای کنترل بیش از دو برابر از امکانات و تسهیلات رفاهی برخوردار هستند.

جدول ۲. میزان برخورداری از امکانات و تسهیلات در روستاهای تجربی و کنترل استان آذربایجان غربی (۱۳۸۵)

روستاهای کنترل				روستاهای تجربی				نوع تسهیلات
ندارد		دارد		ندارد		دارد		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵	۱	۹۵	۱۹	۵	۱	۹۵	۱۹	آب
۰	۰	۱۰۰	۲۰	۰	۰	۱۰۰	۲۰	برق
۰	۰	۱۰۰	۲۰	۰	۰	۱۰۰	۲۰	تلفن
۹۵	۱۹	۵	۱	۷۵	۱۵	۲۵	۵	گاز
۹۰	۱۸	۱۰	۲	۶۵	۱۳	۳۵	۷	مهدکودک
۵	۱	۹۵	۱۹	۰	۰	۱۰۰	۲۰	دبستان
۶۵	۱۳	۳۵	۷	۵	۱	۹۵	۱۹	راهنمایی
۹۵	۱۹	۵	۱	۶۰	۱۲	۴۰	۸	دبیرستان
۲۵	۵	۷۵	۱۵	۵	۱	۹۵	۱۹	خانه بهداشت
۱۰۰	۲۰	۰	۰	۵۵	۱۱	۴۵	۹	مرکز بهداشت
۹۵	۱۹	۵	۱	۷۵	۱۵	۲۵	۵	دفتر پست
۱۰۰	۲۰	۰	۰	۸۵	۱۷	۱۵	۳	خدمات کشاورزی
۱۰۰	۲۰	۰	۰	۱۰۰	۲۰	۰	۰	دامزشکی
۱۰۰	۲۰	۰	۰	۹۵	۱۹	۵	۱	کتابخانه
۹۰	۱۸	۱۰	۲	۳۰	۶	۷۰	۱۴	شرکت تعاونی
۱۰۰	۲۰	۰	۰	۹۵	۱۹	۵	۱	بانک و قرض الحسنه
۶۰	۱۲	۴۰	۸	۶۵	۱۳	۳۵	۷	شعبه فروش نفت
۹۰	۱۸	۱۰	۲	۹۵	۱۹	۵	۱	شورای حل اختلاف
۸۰	۱۶	۲۰	۴	۱۰۰	۲۰	۰	۰	نهضت سوادآموزی
۱۵	۳	۸۵	۱۷	۰	۰	۱۰۰	۲۰	مسجد
۹۵	۱۹	۵	۱	۹۰	۱۸	۱۰	۲	تعمیرگاه ادوات کشاورزی
۹۵	۱۹	۵	۱	۸۵	۱۷	۱۵	۳	جوشکاری

منبع: مرکز آمار ایران، ۸۵-۱۳۷۵

۲-۵. یافته‌های تحلیلی

در مرحله اول از آزمون T-test برای سنجش وجود یا عدم وجود تفاوت بین روستاهای تجربی و کنترل در شاخص‌های انتخابی مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج این آزمون نشان می‌دهد که در سطح اطمینان ۹۵ درصد بین روستاهای تجربی و کنترل از نظر برخورداری از تسهیلات و امکانات رابطه معناداری وجود دارد ($Sig = ۰/۰۰۰$). این تفاوت نشان می‌دهد که روستاهایی که طرح هادی در آنها انجام شده است، نسبت به روستاهای کنترل از وضعیت بهتری برخوردار هستند، دلایل متعددی باعث شده که چنین تفاوتی وجود داشته باشد، از جمله اینکه این فرض وجود دارد که طرح‌های

هادی بیشتر در روستاهایی اجرا می‌شود که از لحاظ امکانات در شرایط خوبی هستند، در حین اجرای طرح هادی توجه مسئولین به این روستاها بیشتر می‌شود، همچنین با توجه به وجود افراد تحصیل کرده در این روستاها و نفوذ افراد متخصص و تحصیل کرده این روستاها در سازمان‌های دولتی در اولویت قرار دادن اجرای طرح هادی در این روستاها مؤثر بوده است. با توجه به پیشنهاداتی که برای توسعه روستاهای تجربی داده می‌شود در اولویت سرمایه گذارها و برنامه‌ریزی‌های مسئولین قرار می‌گیرد، به طور کلی می‌توان گفت که اجرای طرح هادی در روستاها باعث افزایش امکانات و تسهیلات رفاهی شده است. این تفاوت نشان دهنده این است که با ارائه امکانات و تسهیلات رفاهی، آموزشی، بهداشتی و خدماتی به روستاهای کنترل به میزان قابل توجهی از میزان این تفاوت با روستاهای تجربی کاسته خواهد شد. در نتیجه می‌توان گفت روستاهای کنترل که فاقد طرح‌های هادی روستایی هستند از نظر تعداد جمعیت، تسهیلات و امکانات شرایط مطلوبی ندارند و مدیریت روستایی چندان موفق نبوده است، البته با گذشت زمان در این روستاها نیز طرح‌های هادی به مرحله اجرا گذاشته خواهد شد (جدول ۳).

جدول ۳. آزمون تفاوت میانگین‌ها بین روستاهای تجربی و کنترل استان آذربایجان غربی

نوع روستا	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	SIG
روستاهای تجربی	۹/۲۲	۷/۹	۳/۲۶۹	۲۱	۰/۰۴
روستاهای کنترل	۶/۳۶	۷/۸			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

در مرحله بعد از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شده است که سطح توسعه روستاها به عنوان متغیر مستقل و شاخص‌های استفاده شده به عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شده است. شاخص‌هایی که برای سنجش توسعه روستایی در ۲۰ روستای تجربی و ۲۰ روستای کنترل استان آذربایجان غربی انتخاب شده است شامل درصد باسواد، نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ مسکن به خانوار، نرخ فعالیت، درصد مسکن نوساز، درصد کاربری شبکه معابر، درصد کاربری‌های تجاری و ... می‌باشد. آزمون تحلیل واریانس یک طرفه بین روستاهای تجربی و کنترل، نشان دهنده وجود تفاوت در بین این روستاها است. به طوری که از سطح معناداری آزمون F بر می‌آید، مقدار آزمون به دست آمده ۹/۷۵۷ که با سطح اطمینان ۹۹ درصد بیانگر تفاوت آشکار روستاهای تجربی و کنترل از نظر برخورداری از تسهیلات و امکانات می‌باشد، به چیزی کاملاً مشخص است، تفاوت درون گروهی روستاها خیلی کم بوده است و در واقع تفاوت در آن‌ها معنادار نیست. همچنان که در جدول (۳) مشاهده می‌شود، مجموع مجذورات واریانس درون گروهی در مقایسه با بین گروهی در سطح خیلی پائینی می‌باشد که نشان می‌دهد روستاهای کنترل و تجربی از لحاظ ویژگی‌های توسعه درون گروهی نسبت به هم اختلاف کمتری دارند، به عبارتی اختلاف توسعه بین روستاهای کنترل و تجربی مبنی بر توسعه یا عدم توسعه تعدادی روستا نیست، بلکه بیشتر روستاهای انتخاب شده از لحاظ ویژگی‌های توسعه و سطح رفاهی نسبت به هم در یک سطح قرار داشته‌اند (جدول ۴).

جدول ۴. تحلیل واریانس یک طرفه روستاهای تجربی و کنترل از نظر امکانات و تسهیلات رفاهی

شرح	جمع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	SIG
آزمون بین گروهی	۱۱۶۴/۶۹۷	۹	۱۲۹/۳۱۱	۹/۷۵۷	۰/۰۰۰
آزمون درون گروهی	۱۵۹/۱۶۷	۱۲	۱۳/۲۶۴		
کل	۱۳۲۳/۸۶۴	۲۱	-		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

تبیین تکنیک Topsis در رتبه بندی روستاهای تجربی و کنترل

روش TOPSIS در سال ۱۹۸۱ به وسیله هوانگ^۱ و یون^۲ ارائه گردید. در این روش m عامل یا گزینه به وسیله فرد یا گروهی از افراد تصمیم گیرنده مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. این تکنیک بر این مفهوم بنا شده است، که هر عامل انتخابی باید کمترین فاصله را با عامل ایده‌آل و بیشترین فاصله را با عامل ایده‌آل منفی داشته باشد، به عبارت دیگر در این روش میزان فاصله یک عامل با عامل ایده‌آل و ایده‌آل منفی سنجیده می‌شود و این خود معیار درجه‌بندی و اولویت‌بندی عوامل است (Hwang, C. L., & Yoon, K.1981).

مراحل اجرای الگوریتم Topsis

الف) نرمالیزه کردن مقادیر

تبدیل ماتریس تصمیم‌گیری موجود به یک ماتریس بی‌مقیاس شده با استفاده از فرمول

$$R_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m X_{ij}^2}}$$

$$J = \{1, \dots, n\} \quad I = \{1, \dots, m\}$$

ب) وزن دهی به معیارها

برای استفاده از تکنیک آنتروپی در وزن دهی ابتدا مقدار نماد E را با استفاده از رابطه (۲) محاسبه می‌کنیم.
رابطه (۲)

$$E \approx s\{P_1, P_2, \dots, P_n\} = -k \sum_{i=1}^n [P_i \cdot \ln P_i]$$

به گونه‌ای که K یک ثابت مثبت می‌باشد. پس از آن مقدار مشخص P را به ازای هر I و J با استفاده از رابطه (۳) مورد محاسبه قرار می‌دهیم:
رابطه (۳)

$$P_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sum_{i=1}^m r_{ij}}; \forall i, j$$

و برای E_j مجموعه P_{ij} مطابق با رابطه (۴) داریم:

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [P_{ij} \cdot \ln P_{ij}]; \forall j$$

رابطه (۴)

به گونه‌ای که:

$$k = \frac{1}{\ln m}$$

رابطه (۵)

پس از آن درجه انحراف اطلاعات ایجاد شده که با D_j به ازای شاخص لام از رابطه (۶) محاسبه می‌گردد:

رابطه (۶)

$$d_j = 1 - E_j; \forall j$$

برای محاسبه اوزان W_j از شاخص‌های موجود نهایتاً از رابطه (۷) استفاده می‌کنیم (به ازای تمامی Jها)

$$W_i = \frac{d_i}{\sum_{j=1}^n d_j}; \forall j$$

رابطه (۷)

1. Hwang

2. Yoon

ایجاد ماتریس بی مقیاس وزین با استفاده از ضرب نظیر به نظیر اوزان شاخص‌های حاصل از روش آنتروپی

$$W = \{W_1, W_2, \dots, W_n\} \quad V_{mn} = W_n R_{mn}$$

۳. شناسایی پاسخ‌های ایده آل مثبت و منفی

$$A^+ = \{(\text{Max } V_{ij} | j \in J), (\text{Min } V_{ij} | j \in J^-) | i = \{1, 2, 3, \dots, m\}\}, J = \{1, 2, 3, \dots, n\}$$

$$A^- = \{(\text{Min } V_{ij} | j \in J), (\text{Max } V_{ij} | j \in J^-) | i = \{1, 2, 3, \dots, m\}\}, J^- = \{1, 2, 3, \dots, n\}$$

۴. محاسبه اندازه فاصله هر گزینه از ایده آل و ایده آل منفی

$$d_i^- = \left\{ \sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^+)^2 \right\}^{0.5} \quad d_i^+ = \left\{ \sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^-)^2 \right\}^{0.5}$$

۵. محاسبه نزدیکی نسبی به راه حل ایده آل

$$0 \leq c_i^+ \leq 1$$

جهت رتبه بندی روستاهای کنترل و تجربی استان آذربایجان غربی لازم است ضمن تعیین مهمترین شاخص‌های تأثیرگذار و وزن دهی به هر شاخص از یک تکنیک مناسب برای سطح بندی بهره جست، بدین منظور ۲۰ روستای تجربی و ۲۰ روستای کنترل انتخاب و نتیجه حاصل از اولویت بندی Topsis در جدول (۵) نشان داده شده است.

جدول ۵. رتبه بندی روستاهای تجربی و کنترل استان آذربایجان غربی در شاخص‌های انتخابی

روستاهای کنترل			$\hat{q}_i^+$	روستاهای تجربی			$\hat{q}_i^-$
رتبه	میزان تاپسیس	نام روستا		رتبه	میزان تاپسیس	نام روستا	
۲۱	۰/۸۶۶۷	الهوردی کندی	۲۱	۱۵	۰/۹۰۰۷	آغ بولاغ	
۲۶	۰/۸۳۲۸	دارغالو	۲۲	۳	۰/۹۵۵۱	محمدکندی	
۳۰	۰/۸۰۳۸	گردهگرو	۲۳	۳۲	۰/۷۹۶۱	چوپلو	
۲۴	۰/۸۴۱۹	قزل بلاغ	۲۴	۲۳	۰/۸۵۹۷	قولنجی	
۳۷	۰/۷۷۳۴	هندآباد	۲۵	۹	۰/۹۱۹۰۳	قطور	
۱۱	۰/۹۱۲۹	کوسج	۲۶	۳۳	۰/۷۹۵۷	جلدیان	
۳۸	۰/۷۷۳۳	اروج محمدکندی	۲۷	۱۸	۰/۸۸۷۳	میاوق	
۲۹	۰/۸۰۶۵	شختان	۲۸	۷	۰/۹۱۹۳	پسوه	
۴۰	۰/۷۴۲۵	ورگل	۲۹	۱۳	۰/۹۰۵۴	سیه باز	
۲۸	۰/۸۰۸۹	علیکان	۳۰	۱۷	۰/۸۸۹۹	وردان	
۲۲	۰/۸۶۵۱	چپ دره	۳۱	۲۰	۰/۸۷۱۷	احمدآباد سفلی	
۲۷	۰/۸۱۶۹	دوستان	۳۲	۱۹	۰/۸۷۵۳	پریسو	
۳۴	۰/۷۸۵۱	قازانلو	۳۳	۱۶	۰/۸۹۹۷	دریکه	
۱۰	۰/۹۱۹۰	گل مرزین	۳۴	۵	۰/۹۳۹۵	قوروق	
۸	۰/۹۱۹۱	جعفرآباد	۳۵	۳۱	۰/۸۰۱۵	هفتوان	
۳۹	۰/۷۶۲۸	ماکوکندی	۳۶	۱	۱/۰۳۰	کشمش تپه	
۳۶	۰/۷۷۷۴	سنگان	۳۷	۴	۰/۹۵۳۱	نازلو	
۳۵	۰/۷۸۲۷	توپوزآباد	۳۸	۶	۰/۹۳۲۱	رهال	
۱۴	۰/۹۰۱۴	خاکمردان	۳۹	۲	۰/۹۸۳۹	سلطان احمد	
۲۵	۰/۸۴۱۷	احمدآباد	۴۰	۱۲	۰/۹۱۲۵	یکشوه	

نتایج حاصل از رتبه بندی روستاهای تجربی و کنترل نشان می‌دهد از بین ۲۰ روستای تجربی (روستاهایی که دارای طرح هادی روستایی هستند)، روستاهای قولنجی، هفتوان، چوپلو و جلدیان به ترتیب در رتبه‌های: ۲۳، ۳۱، ۳۲ و ۳۳ جای گرفته‌اند که این روند حاکی از عدم موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی در این روستاها است که فقط به جنبه‌های کالبدی روستاها توجه شده و ابعاد اقتصادی (ایجاد اشتغال‌پایدار)، اجتماعی و فرهنگی نادیده گرفته شده است. البته میزان موفقیت و تأثیر طرح‌های هادی با گذشت زمان بیشتر مشخص می‌شود، در واقع هنوز تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم طرح‌های هادی در بعضی روستاها مشهود نبوده است که با گذر زمان تأثیرات مثبت و منفی آن مشخص می‌شود. همچنین روستاهای جعفرآباد، گل مرزین، کوسج، خاکمردان با رتبه‌های: ۸، ۱۰، ۱۱ و ۱۴ با توجه به اینکه فاقد طرح‌های هادی روستایی هستند ولی از قابلیت و توانمندی خوبی برخوردارند که در صورت اجرای طرح‌های هادی روستایی شاهد توسعه روستایی در این روستاها خواهیم بود. در نتیجه روستای کشمش تپه (روستای تجربی) با دارا بودن بالاترین امتیاز از نظر شاخص‌های مورد مطالعه در رتبه اول و روستای ورگل (روستای کنترل) با کمترین امتیاز در آخرین رتبه از نظر توسعه روستایی قرار گرفته‌اند. به طور کلی می‌توان گفت که اجرای طرح‌های هادی در توسعه روستاها تأثیر مثبت داشته است.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

اجرای طرح‌های هادی روستایی در دو محور انجام می‌گیرد اول آنکه با تصویب طرح هادی روستا و تعیین کاربری اراضی بافت روستا و محدوده قانونی آن، طرح هادی روستای مربوطه قابلیت اجرایی پیدا می‌کند و دهیار موظف است تا در وضعیت ساخت و سازهای جدید روستا نظارت داشته، تا کاربری‌های پیشنهادی بر اساس طرح هادی مصوب روستا رعایت گردد که نمود اجرایی و اثرگذاری این محور از اجرای طرح‌های هادی در بافت روستا در بلند مدت (حداقل ده سال پس از اجرا) خود را نشان داده؛ که در این مورد لزوم همکاری مردم و نظارت دقیق و مناسب مسئولین را در زمینه اجرا ضروری می‌سازد. عدم التزام به طرح و پیش‌بینی‌های آن در زمینه کاربری اراضی از جمله چالش‌های مهم در اثرگذاری و مؤثر بودن این طرح‌هاست. لذا اجرای مجموعه پیشنهادی طرح‌های هادی به آمادگی و همکاری همه‌جانبه طیف گسترده‌ای از نهادها و سازمان‌های دولتی و مردم روستایی نیازمند است تا اقدامات پیش‌بینی شده در طرح‌ها را جامه عمل بپوشانند. اما در عمل نه تنها این آمادگی در اجرای طرح‌های هادی صورت واقعیت به خود نمی‌گیرد بلکه بخش عمده‌ای از کاربری‌های مصوب با تغییرات متوالی به لحاظ سطح و سرانه مواجه شده و توسعه واحدهای مسکونی، دمائی و عمومی و... روستایی مسیری مغایر با پیش‌بینی‌های طرح می‌پیماید و خط محدوده قانونی و طرح کاربری اراضی پیشنهادی بنا به دلایل مختلفی مورد نقض و بی‌توجهی قرار می‌گیرد و در نتیجه تنها رویکرد مورد اهتمام که در ظاهر همان بعد فیزیکی و تبلور عینی آن نقشه پیشنهادی، بر اثر نارسایی و ضعف در پاسخ‌گویی به نیازهای موجود و عدم انطباق با واقعیت‌های حاکم با دگرگونی ساختاری مواجه می‌شود. اصلاح معابر (خاکبرداری، خاکریزی زیر اساس و اساس و آسفالت معابر)، دفع آب‌های سطحی (شامل: ایجاد جوی، جدول و کانپوو)، احداث پل، احداث فضای سبز، احداث کانال، احداث دیوار ساحلی، احداث دیوار حائل، احداث شبکه آب و فاضلاب؛ که عمدتاً اجرای این طرح‌ها به سبب عدم تأمین اعتبار لازم برای اجرای طرح‌ها و نیز عدم همکاری مناسب روستاییان، تنها به صورت تعریض و آسفالت معبر اصلی روستا، و احیاناً ایجاد جوی و کانپوو در دو طرف آن خلاصه می‌شود. بنابراین در مورد هیچ یک از طرح‌های هادی روستایی نمی‌توان اظهار کرد که به اجرای کامل رسیده‌اند بلکه عمدتاً با توجه به محدودیت‌های اجرایی (عمدتاً مالی و عدم همکاری روستاییان) و زمانی (به لحاظ رعایت کاربری اراضی در بلند مدت)، اجرای حداقل یکی از پروژه‌های پیش‌بینی شده در طرح آغاز گردیده است که این به معنی اجرای کامل این طرح‌ها در روستا نیست. به هم خوردن تعادل و توازن فضایی در توزیع خدمات گوناگون (با توجه به نرم‌ها، استانداردها و مقتضیات محلی) از دیگر نتایج قابل مشاهده و

منفی عدم توجه جدی به اجرای مناسب طرح هادی روستایی و بروز تغییرات متوالی در طرح‌های هادی مصوب است. ضمن اینکه تداوم در آشفتگی و نابسامانی بافت روستا همچنان مانند گذشته ادامه خواهد داشت و تهیه و اجرای طرح هادی در توسعه فیزیکی و کالبدی روستا به عنوان بستر و زیر بنای توسعه پایدار اقتصادی اجتماعی روستاها، عملاً راه به جایی نبرده و اثرگذار واقع نخواهد گشت. که در مجموع این طرح‌ها به جای حل مشکلات و موانع توسعه بلند مدت روستا، در بعضی از موارد یا اثری خنثی دارند و یا اینکه خود به عنوان مانعی در جهت توسعه همه‌جانبه و بلند مدت روستا قرار می‌گیرند. در مورد نتایج مثبت و منفی طرح‌های هادی دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد و هر یک از محققان از بعدها مختلف به نتایج مختلفی رسیده‌اند، آنچه در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، مقایسه بین روستاهای تجربی و کنترل بود که از ابعاد مختلف اجتماعی-اقتصادی و فضایی-کالبدی مورد بررسی قرار گرفت و نتایج نشان می‌دهد که روستاهایی که در آن‌ها طرح هادی انجام شده است نسبت به روستاهای کنترل از توسعه بالایی برخوردار هستند. با توجه به بررسی‌های انجام گرفته می‌توان نتیجه گرفت:

- طرح هادی روستایی بر تجدید حیات و رونق اقتصادی روستاها اثر گذار بوده است؛
- اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه امکانات و تسهیلات رفاهی روستاها تأثیر گذار بوده است، مقایسه روستاهای تجربی با روستاهای کنترل آن را ثابت کرد.
- اجرای طرح هادی روستایی باعث شده که روستاهای تجربی از لحاظ توسعه فضایی-کالبدی نسبت به روستاهای کنترل در سطح بهتری قرار داشته باشند، در واقع طرح هادی تأثیر مثبتی در بر کالبد روستاها داشته است.
- اجرای طرح‌های هادی در روند جمعیت پذیری روستاها مؤثر بوده است؛ روستاهایی که طرح هادی در آن‌ها اجرا شده از نسبت به روستاهای کنترل از نرخ رشد بهتری برخوردار هستند.

۷. منابع

۱. اجلالی، پرویز، ۱۳۷۱، تحلیل منطقه‌ای و سطح بندی سکونتگاه‌ها، جلد اول، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، تهران.
۲. احمدی، مهدیه، ۱۳۸۸، بررسی تأثیر برنامه کالبدی بر توسعه بهینه سکونتگاه‌های روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا.
۳. آسایش، حسین، ۱۳۷۵، برنامه‌ریزی روستایی در ایران، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
۴. آسایش، حسین، ۱۳۷۷، کارگاه برنامه‌ریزی روستایی، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
۵. اکبری، نعمت‌الله و مهدی زاهدی، کیوان، ۱۳۸۷، کاربرد روش‌های رتبه بندی و تصمیم گیری چند شاخصه، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، وزارت کشور.
۶. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶، مطالعه و بررسی الگوهای مراکز خدمات عمومی در روستاها.
۷. پاپلی یزدی، محمد حسین، ۱۳۸۳، نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران.
۸. پاپلی یزدی، محمدحسین و ابراهیمی، محمدمامیر، ۱۳۸۱، نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران.
۹. جهاد دانشگاهی استان یزد، ۱۳۸۵، آشنایی با طرح‌های هادی روستایی، انتشارات جهاد دانشگاهی، یزد.
۱۰. جهاد سازندگی شهرستان‌های استان آذربایجان غربی، ۱۳۷۱، اطلاعات روستاها.
۱۱. جهاد سازندگی، ۱۳۷۱، ضوابط سطح بندی خدمات روستایی، اداره کل بهسازی و مسکن، تهران.
۱۲. حق پناه، مریم و دهقانی، مرجان، ۱۳۸۸، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
۱۳. حسامیان، فرخ و دیگران، ۱۳۷۶، شهرنشینی مرحله گذار، شهرنشینی در ایران، انتشارات آگاه، تهران.
۱۴. خانی، فضیله، ۱۳۷۶، جایگاه و نقش اشتغال زنان در فرایند توسعه روستایی (مطالعه موردی: استان گیلان)، رساله دکتری جغرافیای روستایی، دانشگاه تربیت مدرس.

۱۵. رضوانی، محمد رضا، ۱۳۸۳، *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی*، نشر قومس، تهران.
۱۶. رضوانی، محمد رضا، ۱۳۷۹، *برنامه‌ریزی توسعه و عمران روستای در ایران؛ از فکر تا عمل، ارزشیابی اساسی درباره محتوای و عملکرد برنامه‌های توسعه در چند دهه اخیر*، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۹.
۱۷. زرگر، اکبر، ۱۳۷۸، *درآمدی بر شناخت معماری روستایی ایران*، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۱۸. زیاری، کرامت‌الله، ۱۳۷۸، *اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، انتشارات دانشگاه یزد، یزد.
۱۹. زیاری، کرامت‌الله، ۱۳۸۰، *راهبردهای توسعه روستایی در جهان سوم*، مجله علوم انسانی دانشگاه یزد (کاش نامه)، سال دوم، شماره ۳.
۲۰. زیاری، کرامت‌الله، ۱۳۸۳، *مکتب‌ها نظریه‌ها و مدل‌های برنامه و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، انتشارات دانشگاه یزد، یزد.
۲۱. سعیدی، عباس، ۱۳۷۵، *مبانی جغرافیای روستایی*، انتشارات سمت، تهران.
۲۲. طاهرخانی، مهدی، ۱۳۸۶، *کاربرد تکنیک تاپسیس در اولویت‌بندی مکانی استقرار صنایع تبدیلی کشاورزی در مناطق روستایی*، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال ششم، شماره سوم.
۲۳. عسگری، فهیمه، ۱۳۸۳، *طرح‌های روستای دشتی و ارزیابی طرح‌های هادی بخش مرکزی شهرستان اصفهان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۲۴. عنابستانی، علی اکبر، ۱۳۸۸، *ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای غرب خراسان رضوی)*، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا.
۲۵. غلامرضایی، محمد علی، ۱۳۸۲، *ارزشیابی عملکرد طرح‌های هادی در روستاهای استان لرستان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه.
۲۶. کلانتری، خلیل، ۱۳۸۰، *نگرشی بر راهبردهای توسعه روستای تجربه کشور هندوستان؛ ماهنامه جهاد؛ شماره ۲۴۲*.
۲۷. کلانتری، خلیل و خواجه شاهکویی، علی رضا، ۱۳۸۱، *بررسی مشکلات و موانع اجرایی طرح‌های بهسازی و کالبدی روستایی از نظر سرپرستان خانوارهای روستایی در شهرستان گرگان*، اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۳۸.
۲۸. کلانتری، خلیل، ۱۳۸۰، *برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، تئوری‌ها و تکنیک‌ها*، انتشارات خوشبین، تهران.
۲۹. مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان آذربایجان غربی*.
۳۰. مطیعی لنگرودی، سیدحسین، ۱۳۸۲، *برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران*، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
۳۱. مهندسین مشاور DHV از هلند، ۱۳۷۵، *رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی*، جلد یک، ترجمه ابوطالب فنایی و دیگران، سلسله انتشارات روستا و توسعه، تهران.
۳۲. میسرآ، آر پی، ۱۳۶۸، *مباحثی پیرامون توسعه روستایی*، ماهنامه جهاد، سال ۹، شماره ۱۱۶.
۳۳. نظری، علی اصغر، ۱۳۷۷، *بررسی گسترش فیزیکی-کالبدی سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر افزایش جمعیت و تغییر کاربری اراضی گرگان و ترکمن صحرا*، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۴۹ و ۵۰.
34. Housing Foundation of Islamic Revolution., 1995, **Evaluation of Rural Guide Plans, Hamedan province**, Akhir consultant Engineers, Tehran.
35. Hwang, C. L., & Yoon, K., 1981, **Multiple attribute decision making: Methods and applications**, Berlin: Springer.